

Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin *Tefsîr'u-l-Kur'ân*'ında Esbâb-ı Nüzûl

MEHMET EMİN YURT^a

Öz: Kur'ân-ı Kerim'i doğru şekilde anlamak için Kur'ân ilimlerini iyi bilmek gerekir. Esbâb-ı Nüzûl ilmi de Kur'ân ilimlerinin en önemlilerinden biri olup, İslâmiyet'in ilk asrından bu yana Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında önemli bir ilim olarak değerlendirilmiştir. Bunun en temel sebeplerinden birisi esbab-ı nüzûl ilminin, olaylarla sebepler arasında sağlıklı bir rabitanın sağlanmasını kolaylaştırması ve dolayısıyla ayetlerin kendi bağlamı içerisinde en doğru şekilde anlaşılması noktasında büyük bir katkıda bulunmasıdır. Dolayısıyla Kur'ân'ı tefsir etme noktasında esbab-ı nüzûl ilminin rolü büyüktür. Bu çalışmada Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin *Tefsîru'l-Kur'ân* adlı eserinde Esbâb-ı Nüzûl yorumu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kur'ân ilimleri, tefsir, esbâb-ı nüzûl, Semerkandî.

^a Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
neml88@hotmail.com

The Revelatory Occasion in Abu al-Layth as-Samarqandi's *Tafsir al-Quran*

MEHMET EMİN YURT

Abstract: The Quranic sciences must be known in order to understand the Quran correctly. Science of Asbab al-Nuzul is also one of the most crucial Quranic sciences, it has been considered as important science to understand the Quran since beginning of İslam. One of the most basic reasons of this is that science of Asbab al-Nuzul makes easier understanding of a sound relation between circumstances and reasons, and because of that Asbab al-Nuzul makes a great contribution to understanding verses (ayat) correctly in its own context. Therefore, science of Asbab al-Nuzul has a great mission on commenting of Quran. In this study it will be examined commentary on Asbab al-Nuzul in Abu al-Layth as-Samarqandi's book titled *Tafsir al-Quran*.

Keywords: Quran, Quranic sciences, commentary, the revelatory occasion, as-Samarqandi.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim, insanlık tarihi boyunca yaşanmış temel tecrübeleri ve gelecekte de insanoğlunun ihtiyaç duyabileceği bütün temel prensipleri, bir sistem içinde toplamış bir biçimde Mîladi yedinci asrın başlarında Hz. Muhammed (s.a.v.)'e vahyedilmeye başlanmıştır. Onun temel hedefi, insanoğlunun dünya ve âhîret hayatının saadetini temin etmek olmuştur. Kur'ân'ın vahyedilmeye başlanması, insanlık tarihinin akışını, bir daha geri çevrilemeyecek derecede keskin bir kırılmaya uğratmıştır. Bu kırılma insanlık âleminin önüne yepyeni ve parlak ufuklar açmıştır. İşte bu sebepten dolayı, nüzûlünden günümüze kadar Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlayabilmek için, çeşitli alanlarda emek sarf eden ve sayıları binlerle ifade edilen âlimler ve bilginler hep var olmuştur. Temel amaç olan "Kur'ân'ın en doğru şekilde anlaşılması ve en doğru şekilde tatbik edilmesi" hiç değişmemiştir.

Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı amaçlayan ilimlerin başında tefsir ilmi gelmektedir. Yine tefsir ilminin en önemli konularından birisi de esbâb-ı nüzûl konusudur. Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Sahabeyi de tefsir konusunda otorite konumuna getiren şey, onların vahyin inişine sebep olan olay ve hadiseleri bilmeleriydi. Onlar bu ilmi kendilerinden sonra öğrencilerine naklettiler. Tedvin döneminden itibaren Kur'ân'ı yorumlama çabasında olan âlimler de bu ilme büyük bir önem atfettiler. Nitekim tefsir tarihine baktığımız zaman tefsir alanında eser yazan âlimler, esbâb-ı nüzûl konusuna bigâne kalamamışlardır. Bu âlimlerden birisi de Ebu'l-Leys künyesi ile meşhur olmuş Nasr b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâb es-Semerkandî et-Tûzî el-Belhî (ö.373/983)'dir. Semerkandî, yazmış olduğu tefsiriyle kendisinden sonraki âlimleri geniş ölçekte etkilemiş ve onlara kaynaklık etmiştir.

1. Esbâb-ı Nüzûl'ün Tanımı ve Önemi

1.1. Tanımı

Sebeb-i nüzûl terkibi, sebep (çoğulu esbâb) ve nüzûl kelimelerinden oluşmaktadır. Terkipteki sebep kelimesi sözlükte "kendisiyle

başkalarına ulaşılan her şey”¹ anlamına gelirken; nüzûl kelimesi “yukarıdan aşağıya inmek, bir yere inmek, konaklamak”² anlamına gelmektedir. Bu iki kelimeden meydana gelen “sebeb-i-nüzûl” terkibi, “âyetin iniş sebebi” anlamına gelmektedir.

Genel olarak nüzûl sebepleri anlamına gelen bu tabir, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in risâlet döneminde vuku bulan ve Kur’ân’ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine sebep olan olayı, durumu ya da soruyu ifade etmek üzere kullanılır, esbâb-ı nüzûl sadece âyetlerle ilgili bir tabirdir.³ Bununla birlikte Sebeb-i nüzûl ilmi birçok tarifle ifade edilmiştir.

Vahidî (ö.468/1076) sebeb-i-nüzûl ilmini şöyle tarif eder: “Kur’ân’ın anlaşılmasına imkân sağlayan çok kuvvetli bir yoldur.”⁴

Zerkeşî (ö.794/1392), sebeb-i-nüzûl ilminin bir tarifini yapmamakla birlikte, onu “Kur’ân’ın tefsirinde bilinmesi gereken bir yol”⁵ olarak takdim etmektedir.

Zerkânî (ö.1367/1948), “sebeb-i nüzûl; meydana geldiği günlerde ondan bahseden veya onun hükmünü açıklayan âyet veya ayetlerin inmesine sebep olan ve Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında meydana gelmiş bir hadise veya bir sorudur”⁶ şeklinde tanımlarken; Subhi Salih “kendisi sebebiyle, onu içererek yahut ona cevap olarak veya hükmüne mebni olarak âyet veya ayetlerin indiği şeyi tanımakla ilgilidir. Nüzûl sebebi olarak ifade ettiğimiz, işte budur”⁷ şeklinde tanımlamaktadır.

¹ el-İsfahânî, Huseyn b. Muhammed, *Mufredât fi garibîl-Kur’ân*, Dâru’l-Kalem- Dâru’ş-Şâmiyye, Dimaşk-Beyrut, 1412/1992, 391.

² el-İsfahânî, *age.*, s. 799.

³ es-Suyutî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkan fi Ulûm’i-l Kur’ân*, Dâr’u ibn Kesir, Beyrut, 1427/2006, I, 92-109; el-‘Ak, Halid Abdurrahman, *Usulû’-Tefsir ve Kavâ’idubu*, Dâr’ü-n Nefais, Beyrut, 1406/1986, 99; Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Medhal li-Drâseti’l-Kur’ânîl-Kerim*, Dâr’u-l Liva, Riyad, 1407/1987, 132; Keskioglu, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur’ân-ı Kerim Bilgileri*, TDVY, Ankara, 2008, 64; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDVY, Ankara, 2008, 115; Demirci, Muh-sin, *Esbâb-ı nüzûl*, DİA, TDV, İstanbul, 1995, XI, 360.

⁴ Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl’ün Rolü*, 64.

⁵ ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. ‘Abdillah, *el-Burbân fi ‘ulum’i-l-Kur’ân*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1994/1415, I, 117.

⁶ ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâbilu’l-İrfân fi ‘Ulûm’i-l-Kur’ân*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1409/1988, I, 108.

⁷ Subhi es-Sâlih, *Kur’ân İlimleri*, (çev: M. Said Şimşek), Hibaş Yayınları, Konya, tsz., 107.

Bu konuda doktora tezi hazırlayan Ahmet Nedim Serinsu şöyle bir tarif yapmaktadır: “Nüzûl ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz. Peygamber (s.a.v.)’e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla âyetin, tazammun etmek (hadiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebep-i nüzûl denir.”⁸

Esbâb-ı nüzûlü bilmenin tek yolu sâhih rivâyetlerdir. Bu noktada aklın bir fonksiyonu ve bir tercihi yoktur.⁹

1.2. Önemi

Kur’ân’ın nüzûl ortamının asli bir unsuru olan sebep-i nüzûl, İslam’ın başlangıcından beri bilinen, bilinmesi istenen ve İslamî ilimlerin birçok alanında âlimlerce üzerinde durulan bir vakıa olagelmış, Kur’ân’ın anlaşılmasında gerekli bir bilgi olarak değerlendirilmiştir. Hatta Sahabenin Kur’ân’ı en iyi bilen insanlar olarak kabul edilmesi, sebep-i nüzûlü bilmelerine bağlanmıştır. Onların döneminde Kur’ân’ı anlama sebep-i nüzûlü bilme ile özdeşleşmişti. Sahabe, tabiun ve tebe-i tabiun’dan olan müfessirler, Kur’ân’ı özellikle sebep-i nüzûl ile tefsir etmişlerdir. Hatta “başlangıçta tefsir ilmi esbab-ı nüzûlü bilmekten ibaretti” bile denilmiştir.¹⁰ Bir âyetin ne zaman, nerede, hangi şartlar içinde ve hangi olayla ilgili olarak indirildiğini bilmek âyetin ilahî maksada uygun şekilde yorumlanması, fikhî hükümlerin çıkarılması, âyette hasr veya tahsisin bulunup bulunmadığının anlaşılması bakımından büyük bir önem arzeder.¹¹

Bununla birlikte âyetleri, sadece sebep-i nüzûl olarak kabul edilen özel olay ve tarihi şartlarla sınırlı olarak ele almanın, ilahî mesajı genel ve ebedî maksatlarından uzaklaştıracağı, yorum zenginliğine engel olacağı şüphesizdir.¹²

Âyetlerin daha doğru anlaşılması noktasında esbâb-ı nüzûlden yararlanma yolunun açık tutulmasında fayda bulunmakla birlikte, bu

⁸ Serinsu, Ahmet Nedim, *age.*, s. 68.

⁹ es-Suyutî, *age.*, I, 92-109; Ebû Şehbe, *age.*, 134.

¹⁰ Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûl’ün Rolü*, 15.

¹¹ Demirci, Muhsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, DİA, XI, 361.

¹² Demirci, *Esbâb-ı Nüzûl*, XI, 361.

konuyla fazla meşgul olup her âyet için sebab-i nüzûl aramak da doğru değildir. Âyetler ihtiva ettikleri manayı anlatmak için nazil olmuş olabilirler. Âyetin nüzûl sebebi bilinmiyorsa, bu durumda âyetin nüzûl sebebi doğrudan doğruya âyetin manasıdır, yani o âyet ihtiva ettiği manayı anlatmak için nazil olmuştur. Gerek tefsir usûlüne ait eserlerde gerekse de tefsirlerin mukaddimelerinde bu mevzu ile ilgili geniş bilgiler yer almaktadır.¹³

2. Semerkândî'nin Esbâb-ı Nüzûl Metodu

2.1. Esbâb-ı Nüzûl Kaynakları

Semerkandî tefsirinde sahabelerden, tabiinden ve sonraki dönem müfessirlerinden, kıraat imâmlarından ve dilcilerden çok sayıda görüş rivâyet etmiştir. Esbâb-ı nüzûl rivâyetlerini de birçok kaynaktan aldığını görmekteyiz. İbn Abbâs,¹⁴ Abdullah İbn Mes'ûd (ö.32/652-653),¹⁵ İkrime (ö.105/723),¹⁶ Dahhâk,¹⁷ Katâde b. Diame,¹⁸ Mukâtil b. Süleyman,¹⁹ Buhârî (ö.256/870)²⁰ ve Müslim (ö.261/875)²¹ gibi önemli isimler, Semerkandî'nin çokça rivâyette bulunduğu kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Semerkandî'nin Âyetler İçin Verdiği Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerinin Sayısı

Semerkandî'nin her âyet için nüzûl sebebi nakletmediğini müşahede etmekteyiz. Dolayısıyla onun her âyetin mutlaka bir nüzûl sebebi olduğuna dair bir düşünce içinde olmadığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, bazen bir âyet için bir rivâyet verirken, bazen bu sayı beşe veya altıya kadar çıkabilmektedir. Bu hususların caiz olup olmadığı

¹³ es-Suyutî, *age.*, I, 92-109; ez-Zerkanî, *age.*, I, 89-115; Ebû Şehbe, *age.*, 132; el-'Ak, *age.*, 99-105; İbn Aşur, *age.*, I, 46; Yakup, Tahir Muhammed, *Esbabu'l-Hata fi't-Tefsir*, Dâru İbn Cevziyye, Riyad, 1425/2004, II, 932-936; Keskioglu, *age.*, 64-66; Cerrahoğlu, *age.*, 115-121; Demirci, *age.*, XI, 360-362; Işık, Mustafa Ali, *Hazin Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Ankara, 2007, 1-2.

¹⁴ es-Semerkandî, *age.*, I, 205 - 341.

¹⁵ es-Semerkandî, *age.*, I, 474 - II, 76.

¹⁶ es-Semerkandî, *age.*, II, 25 - III, 332.

¹⁷ es-Semerkandî, *age.*, I, 475 - 320.

¹⁸ es-Semerkandî, *age.*, III, 24 - 193.

¹⁹ es-Semerkandî, *age.*, I, 193 - III, 35, 36.

²⁰ es-Semerkandî, *age.*, II, 77.

²¹ es-Semerkandî, *age.*, I, 151-152.

konusunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Örneğin, aynı zamanda meydana gelmiş birkaç olay üzerine bir âyet nazil olabilir. Dolayısıyla o âyetle ilgili birbirinden farklı birden fazla nüzûl sebebi rivâyeti nakledebilir. Bu tür nakillerin arasını cem etmek daha kolaydır.²²

Farklı zamanlarda meydana gelmiş birbirinden farklı birkaç olayın, bir âyetin nüzûl sebebi olarak gösterildiği durumlar da mevcuttur. Böyle bir durumda rivâyetlerin kaynağına ve sıhhat derecelerine bakmak ve daha sâhîh olanı tercih etmek gerekir.²³ Sıhhat dereceleri aynıysa ravinin kullandığı tabirlere bakmak lazımdır.²⁴ Birisi duyduğunu diğeri gördüğünü söylüyorsa, gördüğünü söyleyene itibar edilir. Şayet rivâyetler her yönden aynı değerde ise, o zaman da âyetin iki defa nazil olduğu kabul edilebilir.²⁵ Zerkeşî bir âyetin mükerrer inişinin caiz olduğunu kabul etmektedir.²⁶ Bu kıstasları çoğaltmak mümkündür.²⁷ Bu başlık altında Semerkandî'nin bu hususlara yaklaşımının nasıl olduğunu örnekleriyle göstermeye çalışacağız.

2.2.1. Bir Âyet için Bir Rivâyet Zikretmesi

Semerkandî, tefsirinde bazen bir ayet için bir nüzûl sebebi verir hatta bazı durumlarda ayetleri sadece tek bir nüzûl sebebi ile tefsir eder, başka hiçbir noktaya temas etmeden diğerk ayetin tefsirine geçer. Örnek olarak Bakara suresinin, “İnsanlardan öylesi de vardır ki Allahın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah da kullarına pek merhametlidir.”²⁸ âyetini verebiliriz. Semerkandî, bu âyet için sadece bir sebep-i nüzûl rivâyeti vermektedir. Bu rivayet şöyledir: “İbn Abbâs dedi: Bu âyet Suheyb b. Sinan Rumî hakkında nazil oldu. Müşrikler, Yasir b. Ammar, Sümeyye, Habbab b. Eret ve Suheyb b. Sinan gibi yaşlı, zayıf ve fakir Müslümanlara işkence ediyorlardı. Suheyb b. Sinan malı mülkü olan yaşlı bir kimseydi. Müşriklere şöyle dedi: “Ben yaşlı biriyim, sizinle de olsam düşmanlarınızla da olsam size bir zarar veremem, ben size malımı mülkümü vereyim, beni dinimde serbest bırakın sizden dinimi

²² Ebû Şehbe, *age.*, 148-149.

²³ Ebû Şehbe, *age.*, 145-146.

²⁴ Ebû Şehbe, *age.*, 147.

²⁵ Ebû Şehbe, *age.*, 150.

²⁶ ez-Zerkeşî, *age.*, I, 29-32; Ebû Şehbe, *age.*, 150.

²⁷ es-Suyuti, *İtkan*, I, 92-109; ez-Zerkeşî, *age.*, I, 22-34; Ebû Şehbe, *age.*, 145-154.

²⁸ el-Bakara, 2/207.

satın alayım” dedi. Bunu kabul ettiler. Sadece kendisine yolculuk esnasında yetecek kadar malından verip Medine’ye gitmesine müsaade ettiler. Suheyb, Medine’ye ulaştığında Ebû Bekir (r.a.) ile karşılaştı. Ebû Bekir (r.a.) ona ticaretinde kazançlı çıktığını söyleyince, neler olduğunu sordu. Ebû Bekir (r.a.), ona hakkında bu âyetin nazil olduğunu söyledi.”²⁹

Semerkindî, bu ayetin nüzûl sebebi olarak bu olayı nakletmiş, bunun dışında başka bir nüzûl sebebine değinmemiştir.

2.2.2. Bir Âyet İçin İki Rivâyet Zikretmesi

Ayetler için birden fazla nüzûl sebebi rivayeti verme noktasında Semerkandî’nin izlemiş olduğu metodun genel özelliklerinden birisi de bir ayet için iki rivayet vermesidir. Bunu tefsirinin birçok yerinde görmek mümkündür. Onun vermiş olduğu rivayetler bazı ayetlerin tefsirinde birbirine aykırı olsa da, çoğu yerde aynı ayet için aynı doğrultuda rivayetler nakletmektedir. Örnek olarak İsrâ suresinin “*Onların tanrılaştırdığı yalvaradıkları kimseler, “Ne yaparsam O’na daha yakın olabilirim?” diye Rablerine vesile ararlar. Onun rahmetini arar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur*”³⁰ âyetini verebiliriz. Semerkandî, bu âyetin nüzûl sebebi olarak iki görüş zikretmektedir:

a) Birincisi: “Ameş, İbrahim’den rivâyetle Abdullah İbn Mes’ûd’un şöyle dediğini aktardı: Bazı insanlar cinlerden bir kavme tapıyorlardı. O cin kavmi iman etti fakat onlara tapan insanlar küfürleri üzere kaldılar. Bunun üzerine Allah bu âyeti inzal buyurdu. Âyette geçen “*Ne yaparsam O’na daha yakın olabilirim? diye Rablerine vesile ararlar. Onun rahmetini arar, azabından korkarlar.*” İman eden cinleri ifade etmektedir. Cinlere tapanlar da İbn Abbâs (r.a.)’ın bir önceki âyette geçen ifadesiyle Huza’a kabilesinden bazı insanlardır.”

b) İkincisi: “İmam-ı Süddî, Ebû Sâlih’ten rivâyetle İbn Abbâs’ın şöyle dediğini aktardı: Bunlar Hz. İsa (a.s.), Üzeyr (a.s.) ve Melekler ile bunlara ulûhiyet isnat edenlerdir.”³¹

Semerkindî, bu âyet için birbirinden farklı iki nüzûl sebebi ak-

²⁹ es-Semerkindî, *age.*, I, 196.

³⁰ el-İsrâ, 17/57.

³¹ es-Semerkindî, *age.*, II, 273.

tarmış, ayrıca âyeti tefsir ederken, (أُولَئِكَ) lafzını “yani melekler” diye açıklayarak bir bakıma bu iki rivayetten hangisini tercih ettiğini de göstermiştir.³²

2.2.3. Âyetler İçin İki Den Fazla Nüzûl Sebebi Rivâyeti Vermesi

Âyetler için birden fazla nüzûl sebebi rivayeti verme noktasında Semerkandî'nin izlemiş olduğu metot içinde göze çarpan bir diğer husus da onun bir âyet için üç, dört, beş ve altı nüzûl sebebi rivayeti nakletmesidir. Çok sayıda vermiş olduğu rivayetler arasında genellikle görüş belirtmemektedir. Görüşünü belirttiği yerlerde ise diğer rivayetlerin doğruluğu veya yanlışlığı noktasında genellikle herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Örnek olarak Nisa suresinin, “*Kim Allaha ve Resûlüne itaat ederse işte onlar, Allahın nimetlerine mazhar ettiği nebiler, sıddîkler, şehidler, sâlih kişilerle beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel arkadaşlar!*”³³ âyetini verebiliriz. Semerkandî, bu âyetin nüzûl sebebi hakkında üç rivâyet nakletmektedir:

a) Birincisi: “Kelbi'nin rivâyetine göre; Bu âyet Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kölesi Sevban (r.a.) hakkında nazil oldu. Sevban, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i o kadar çok severdi ki bir an bile ayrı kalmaya dayanamazdı, bundan dolayı rengi sarardı ve bedeni zayıfladı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona: “Rengin neden soldu? Hasta mısın?” diye sorunca, Sevban (r.a.), “Hayır, hasta değilim. Fakat seni görmediğim zaman çok muazzam bir ıstırap içine düşüyorum. Seni tekrar görünceye kadar böyle oluyorum. Ahireti düşünüyorum da, ya seni orada göremezsem hâlim nasıl olur.” Dedi, bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”

b) İkincisi: “Dahhâk'ın rivâyetine göre bu âyetin nüzûl sebebi şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazıları şöyle dedi, “Ey Allah'ın Nebisi! Cennette birbirimizi görecek miyiz? Sen bizden daha faziletlisin, peygamberlik derecesinden dolayı seni göremeyiz.” Dedi-ler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”

c) Üçüncüsü: “Şa'bi'nin rivâyetine göre bu âyetin nüzûl sebebi şudur: Ensar'dan bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek, “Ya Rasûlullah! Sana olan muhabbetim kendime, çocuklarıma ve aileme olan mu-

³² es-Semerkindî, *age.*, I, 256.

³³ en-Nisa, 4/69.

habbetimden daha fazladır, gelip de seni görmediğim zaman hiç şüphesiz hasretinden öleceğim.” Dedi ve ağlamaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.v.) niçin ağladığını sordu. Adam, “Sen, hem senin hem de bizim öleceğimizi söyledin, sen peygamberlerin arasına gideceksin, biz ise sensiz cennete gireceğiz” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), adama cevap vermedi, bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti inzal etti.”³⁴

Görüldüğü üzere Semerkandî, bu âyet için üç farklı nüzül sebebi aktarmıştır. O, bu farklı rivâyetler üzerinde herhangi bir değerlendirme de yapmamaktadır.

2.2.4. Âyetin Bir Kısmı İçin Bir Rivâyet Zikredip Diğer Kısmı İçin Başka Bir Rivâyet Zikretmesi

Bilhassa metni uzun ayetlerin tefsirinde Semerkandî'nin bu ayetlerin başındaki, ortasındaki ve sonundaki kısımları için birbirinden farklı sebab-i nüzül rivayetleri verdiği görülmektedir. Bazı yerlerde ayetlerin farklı kısımları için hem birden fazla hem de birbirinden farklı rivayetler verilmektedir. Örnek olarak Bakara suresinin, “*Sana hilalleri sorarlar. De ki: Onlar insanlar için; Özellikle hac için vakit ölçüleridir. Evlere arka taraftan girmeniz fazilet değildir. Asıl fazilet, haramlardan sakman, muttaki insanın gösterdiği fazilettir. Öyleyse evlere kapılardan girin. Allaha karşı gelmekten sakının ki umduğunuza kavuşasınız*”³⁵ âyetini verebiliriz. Semerkandî bu âyetin, “*Sana hilalleri sorarlar. De ki: Onlar insanlar için; Özellikle hac için vakit ölçüleridir*” kısmı için iki nüzül sebebi rivâyeti nakledip, âyetin diğer kısmı için ise yine iki ayrı rivâyet nakletmektedir. Âyetin birinci kısmı için verdiği rivâyetlere bakalım:

a) Birincisi: “Dahhâk âyetin anlamı hakkında şöyle dedi: Bazı kimseler Hz. Peygamber (s.a.v.)’e ayın hareketlerini, şeklinin değişmesini, yani büyüüp küçülmesinin hikmetini sordular. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”

b) İkincisi: “İbn Abbâs şöyle dedi: Bu âyet Mu’az b. Cebel ile Sa’lebe el-Ensari hakkında nazil oldu. Bu ikisi Hz. Peygamber (s.a.v.)’e; “Ya Rasûlullah! Bu aya ne oluyor ki, başta doğduğu zaman bir ip gibi ince iken, sonra çoğalıp iyice büyüyor. Sonra azalıp eski haline dönü-

³⁴ es-Semerkandî, *age.*, I, 367.

³⁵ el-Bakara, 2/189.

yor” diye sordular. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”

Semerkandî âyetin, “*Evlere arka taraftan girmeniz fazilet değildir. Asıl fazilet, baramlardan sakınan, muttaki insanın gösterdiği fazilettir. Öyleyse evlere kapılardan girin. Allaha karşı gelmekten sakının ki umduğunuz kavuşasınız*” mealindeki bu kısmı için de iki rivâyet vermektedir:

a) Birincisi: “Dahhâk şöyle dedi: Bu, kâfirlerin hac mevsiminde evlerine kapılarından girmemeleri hakkındadır. Evlerinin üstünden bir delik açıp ihramlı iken oradan evlerine girip çıkarlardı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”

b) İkincisi: “İbn Abbâs şöyle dedi: Cahiliye döneminde ve İslam'ın ilk yıllarında Araplardan bir kimse hacdan önce ihrama girdiği zaman, şehirli ise yani evi barkı olan biriye, evinin kapısından girmez evin arkasından açtığı bir delikten eve girip çıkardı. Çölde ikamet eden bedeviler ise çadırlarının arkasından girip çıkarlardı.³⁶ Bu âyet bu hususta nazil oldu.”³⁷

Semerkandî bu ayetin farklı kısımları için dört nüzûl sebebi aktarmıştır. O, genel olarak bu rivâyetler üzerinde herhangi bir değerlendirme yapmadığından onun bu rivayetlerin sıhhatine ilişkin görüşlerinin ne olduğunu tespit etmek oldukça zordur.

2.3. Çok Sayıda Verdiği Rivâyetlere Yaklaşımı

Semerkandî'nin çok sayıda vermiş olduğu rivayetlere yaklaşımını iki ana başlık halinde değerlendirmek mümkündür. Tercihini belirttiği yerler ve herhangi bir tercihte bulunmadığı yerler.

2.3.1. Farklı Sebepler Arasında Tercihle Bulunmaması

Semerkandî, ekseriyetle, bir âyet için birden fazla nüzûl sebebi rivâyeti vermektedir. Bununla birlikte, bu rivâyetlerden birini diğerine tercih edip etmeme noktasındaki yaklaşımı, tercihini belirtmeme yönündedir. Bu husus tefsirinin birçok yerinde görülmektedir. Bunu bir örnekle gösterelim. Tevbe suresinin “*Onlardan ölen hiçbir kimsenin cenaze namazını kılma ve kabri başında dua etmek üzere durma. Çünkü onlar Al-*

³⁶ es-Suyutî, *et-Tevşih Şerh'u-l-Câmi'u-s Sâbih*, VI, 2767-2768, (4512. Hadis-i Şerif, ravileri farklı, hadis metni ise yakın benzerlikte.)

³⁷ es-Semerkandî, *age.*, I, 187-188.

*lah'ı ve Resûlünü tanımadılar ve yoldan çıkmış olarak öldüler*³⁸ ayeti için Semerkandî, üç nüzûl sebebi nakletmektedir:

a) Birincisi: “Mukâtil b. Süleyman’a göre bu âyetin nüzûl sebebi şöyledir: “Münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selül öldüğü zaman, oğlu cenaze namazını kıldırması için Hz. Peygamber (s.a.v.)’ e gelip ricada bulundu ve “Allah rızası için babamın namazını kıldır da düşmanlarımı bana güldürme” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onun ricasını yerine getirmek isteyince bu âyet nazil oldu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’i niyetinden vazgeçirdi. Onun cenaze namazını kılmadı. (yani bu âyet bu olay üzere nazil oldu)”

b) İkincisi: “Kelbi’ye göre bu âyetin nüzûl sebebi şöyledir: “Abdullah b. Übey b. Selül hastalandığında Hz. Peygamber (s.a.v.) onu ziyarete gitti. Abdullah b. Übey, ondan öldüğünde namazını kıldırmasını, kabrinin başında durmasını ve gömleğiyle kefenlemesini istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu talebi kabul etti. Abdullah b. Übey öldüğünde Hz. Peygamber (s.a.v.) cenaze namazını kıldırmak için gitti. Bundan sonrasını Hz. Ömer (r.a.) şöyle anlatıyor: “Ya Rasûlullah! Bu adam şu şu özelliklere sahip biriyken sen onun namazını mı kıldıracaksın?” Dedim. Efendimiz (s.a.v.) “Beni bırak! Ya Ömer!” dedi. Sonra ikinci ve üçüncü defa ısrar ettim. Nihâyet bu âyet nazil oldu.”³⁹

c) Üçüncüsü: “İkrime, İbn Abbâs’tan rivâyetle şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Übey’in cenaze namazını kıldırdı, kabrinin başında durdu ve gömleğiyle de kefenledi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu ve ondan sonra münafıkların cenaze namazını kıldırmasını yasakladı.”

Semerkandî, bu üç rivâyeti zikrettikten sonra diğer âyetin tefsirine geçmektedir. Bu rivâyetlerden hangisini tercih ettiğine dair, açık veya kapalı herhangi bir ifade kullanmamaktadır.⁴⁰

2.3.2. Farklı Sebepler Arasında Tercihle Bulunması

Semerkandî’nin farklı rivâyetler arasında tercihte bulunma noktasında kullandığı metodun en belirgin özelliği şudur: Aynı bağlamda

³⁸ et-Tevbe, 9/84.

³⁹ es-Suyuti, *et-Tevşib Şerh’u-l Câmi’u-s Sâhib*, VII, 2872, (4672. Hadis-i Şerif)

⁴⁰ es-Semerkandî, *age.*, II, 66.

olan âyetleri tefsir ederken nüzûl sebebi rivâyetlerinin hepsini ilk âyetin tefsirinde vermesi ve diğer âyetleri tefsir ederken önceden vermiş olduğu bu rivâyetlerden sadece birine veya birkaçına değinerek bazılarına hiç temas etmemesi. Kullanmış olduğu bu metottan müfessirimizin tercihinin hangi rivâyet olduğunu anlamaktayız. Örnek olarak Al-i İmran suresinin “Önemsiz bir menfaat karşılığında, Allaha verdikleri abdi ve yeminlerini bozanlar... (onların ahirette hiçbir nasipleri yoktur)”⁴¹ ayeti ile yine aynı surenin “Onlardan bir kısmı da, aslında kitaptan olmadığı halde, sizin kitaptan zannetmeniz için, okurken ağızlarını dillerini eğip бүkerler”⁴² ayetini verebiliriz. Bu âyetler mushafta peş peşe gelmektedir. Semerkandî, Al-i İmran suresinin 77. âyetinin tefsirini yaparken nüzûl sebebi olarak üç rivâyetten bahsetmekte, fakat aralarında bir tercihte bulunmamaktadır. Fakat mana olarak bu âyet ile aynı bağlamda olan bir sonraki 78. âyetin tefsirini yaparken kullandığı ifadelerden tercihinin hangi rivâyet olduğunu anlamaktayız. Yani rivâyetler arasında yaptığı tercih bir sonraki âyette ortaya çıkmaktadır. İlk âyet için vermiş olduğu üç rivayet şöyledir:

a) Birincisi: İbn Abbâs şöyle dedi: “Bu âyet (yani Al-i İmran 77. âyet) iki kişi hakkında nazil oldu. İbn Eşva’ ve İmru’l- Kays. Biri diğerinden hakkı olan malı talep etti. Diğeri ise inkâr ederek yalan yere yemin etti.”

b) İkincisi: “Mukâtil b. Süleyman şöyle dedi: “Bu âyet Yahudilerin reisleri hakkında nazil oldu. Dünya menfaatleri için Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Tevrat’taki sıfatlarını gizlediler.”

c) Üçüncüsü: “Şöyle de denilmiştir: Yahudi âlimlerinden oluşan bir cemaat Müslüman olmak için, Şam’dan Medine’ye geldiler. Ka’b b. Eşref onları karşıladı. Niyetlerini anlayınca onlara “Hz. Muhammed (s.a.v.)’in gerçek bir peygamber olduğundan emin misiniz?” diye sordu. “Evet” dediler. Bunun üzerine Ka’b onlara “Kendinizi birçok iyilikten mahrum ettiniz, hâlbuki ben size birçok hediye vermeyi düşünüyordum” dedi. Bunun üzerine Şam’dan gelenler, “Bize bu konuda mühlet ver düşünelim” dediler. Düşünüp geldiler ve “Tevrat’ta sıfatlarını bul-

⁴¹ Al-i İmran, 3/77.

⁴² Al-i İmran, 3/78.

duğumuz kişi o değildir” dediler. Ka’b bu hususta (yani fikirlerini değiştirmemeleri hususunda) onlardan kesin söz ve yemin aldı ve onlardan her birine sekizer metre kumaş ile beşer ölçek arpa gönderdi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”

Semerkandî, Al-i İmran suresinin 77. âyetini tefsir ederken bu üç rivâyeti vermekte ama bunlardan hangisini tercih ettiğine dair bir beyanda bulunmamaktadır. Fakat 78. âyeti tefsir ederken, âyette geçen, “Onlardan bir kısmı” ifadesini “yani Yahudilerden bir kısmı” diyerek tefsir etmekte. Yine âyette geçen “okurken ağızlarını dillerini eğip büküler” kısmını da: “Tevrat’ta bulunan, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in sıfatlarını değiştirirler” diyerek tefsir etmektedir.

Semerkandî’nin bu ifadelerinden anlıyoruz ki verdiği üç nüzül sebebi rivâyetinden ikincisine ve üçüncüsüne rağbet etmiş, ilk rivâyete rağbet etmemiştir.⁴³

2.4. Esbab-ı Nüzûl konusu Çerçevesinde es-Semerkandî’nin Umum ve Husus Konularına Yaklaşımı

Tahsis, bir lafzın kapsamına giren manalardan bir kısmını, o lafzın kapsamından çıkarmaktır. Umum ise kısıtlı bir anlam ifade eden lafzın kapsamını genişletmek veya genele teşmil etmektir.⁴⁴ Bütün bunlar belli bazı kaidelerle yapılmaktadır. Bu bölümde Semerkandî’nin bu konudaki yaklaşımını birkaç örnekle göstermeye çalışacağız.

2.4.1. Umuma Hitap Eden Âyet Lafızlarını Tahsis Etmesi

Sebeb-i nüzûl ilmini bilmenin en önemli faydalarından birisi, gereken noktalarda ayetlerin hükmünü tahsis etmeye imkân sağlamasıdır. Dolayısıyla bir ayetin nüzûl sebebi bilinirse o ayetin hükmü kolaylıkla tahsis veya tamim edilebilir. Bu açıdan, müfessirlerin bilmesi gereken hususlardan birisi de gereken yerlerde tahsis veya tamim yapmaktır. Böylece ayetlerin anlamından çıkması muhtemel doğru ve yanlış bazı hükümler, tahsis ve tamimler yapılarak esas mecrasına yönlendirilip ayetlerin en doğru şekilde anlaşılması sağlanmış olur.

Semerkandî’nin tefsirine baktığımız zaman nüzûl sebebi rivâyetle-

⁴³ es-Semerkandî, *age.*, I, 278-279.

⁴⁴ Ebû Şehbe, *age.*, 380-384.

rini verirken gereken yerlerde tahsis ve tamimlerde bulunduğunu görmekteyiz. Ya-Sîn suresinin “Müsavidir kendilerine: Ha uyardın onları, ha uyarmadın, artık iman etmezler onlar”⁴⁵ âyetini örnek olarak verebiliriz. Umumi bir anlam taşıyan bu âyeti, Semerkandî şu ifadelerle tahsis etmektedir: “Şüphesiz âyet (bütün kâfirler hakkında değil) kâfir olarak ölen veya kâfir olarak öldürülenler hakkında nazil oldu.”⁴⁶ Semerkandî'nin bu ifadelerinden, lafız yönünden yanlış anlaşılmaya müsait olan ve genele hitap eden bu âyeti, en uygun bir şekilde tahsis ettiğini ve âyetin manasını doğru bir mecraaya yönlendirdiğini görmekteyiz.

2.4.2. Nüzûl Sebebinin Hususiliğine Rağmen Âyetin Hükümünü Umumileştirmesi

Semerkandî, nüzûl sebebi rivâyetlerini verirken gereken noktalarda tamimlerde de bulunmaktadır. Tahsiste bulunduğu ayetlere nazaran Semerkandî, daha çok tamimde bulunmaktadır. Nisa suresinin “Eğer basta veya yolculukta iseniz veya tuvaletten gelmiş yahut hanımlarımızla yatmış olur da gusledecek su bulamazsanız, o vakit teyemmüm edin”⁴⁷ âyetini örnek olarak verebiliriz.

Semerkandî, âyetin (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ) “Eğer basta iseniz” kısmının nüzûl sebebini, “Ayet, Abdurrahman b. Avf hakkında nazil oldu” şeklinde aktardıktan sonra, hükümünün umumi olduğunu şöyle ifade eder: “Âyet Abdurrahman b. Avf Hakkında indi. Yaralı iken cünüp olmuştu. Teyemmüm yapmasına ruhsat verildi. Sonra âyetin hükmü aynı durumda olan herkes için umumi oldu.”⁴⁸ Görüldüğü üzere Semerkandî, âyetin ihtiva ettiği hükmün umumiliğine dikkat çekmiştir. Bu âyet, her ne kadar bir kişi hakkında nazil olmuş olsa da buradaki hükmün umumiliğini bilmek önem arz etmektedir.

2.5. Mekki mi Medeni mi Olduğu İhtilafı Olan Âyetler İçin Naklettiği Nüzûl Sebebi Rivâyetleri

Sureler Mekki ve Medeni olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mekki ve Medeni kavramlarının tanımı konusunda farklı görüşler olmakla beraber, en çok kabul gören görüş, Hicretten önce nazil olan

⁴⁵ Yasin, 36/10.

⁴⁶ es-Semerkandî, *age.*, III, 94.

⁴⁷ en-Nisa 4/43.

⁴⁸ es-Semerkandî, *age.*, I, 357.

âyet ve surelerin Mekkî, hicretten sonra nazil olanların ise Medenî olduğu şeklindedir. Bununla birlikte Medenî sureler içinde Mekkî âyetler ve Mekkî sureler içinde Medenî âyetlerin bulunması mümkündür.⁴⁹ Bu ve benzeri sebeplerden dolayı bazı âyetlerin nerede nazil olduğu konusu âlimler arasında ihtilafıdır. Ayrıca âyetlerin iki defa nazil olabileceği hususu da Zerkeşi gibi bazı âlimler tarafından kabul edilmektedir. Buna göre bir âyetin iki defa nazil olması o âyetin şanınin yüceliğine bir işarettir.⁵⁰ Mekkî mi Medenî mi olduğu ihtilafı olan bazı âyetlere Semerkandî'nin hangi nüzûl sebebi rivâyetlerini verdiğini ve bu konuya yaklaşımını bir örnekle göstereceğiz. Secde suresinin “*Bir de: Eğer iddianızda doğru iseniz bu fetih ne zaman? Derler*”⁵¹ ile “*De ki: Fetih günü, kâfirlere imanları fayda vermez, onlara müblet de verilmez*”⁵² âyetlerini örnek olarak verebiliriz.

Semerkandî, âyetlerde geçen “*Fetih*” kelimesinin anlamı hakkında Mukâtil b. Süleyman, Katâde ve Mücahid gibi âlimlerin görüşlerini vermektedir. Bu âlimlere göre burada geçen fetih kelimesi “*büküm günü, diriliş ve kıyamet günü*”dür. Semerkandî, bu görüşleri verdikten sonra, Kelbî'den rivâyetle bu âyetlerin nüzûl sebebini şöyle vermektedir: “Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı Mekke'de iken kendi aralarında Mekke'nin fethinden bahsediyorlardı. Beni Huzeyme kabilesinden bazı kimseler bunu duyduklarında sahabelerle alay edip “Bu iddia ettiğiniz fetih ne zaman olacak?” dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu “*Eğer iddianızda doğru iseniz bu fetih ne zaman?*” Yani: “Ey Muhammed'in ashabı! Eğer iddianızda doğru iseniz bu fetih ne zaman?” Derler. Ey Muhammed! Sen de onlara deki! “Fetih günü, (yani Mekke'nin fethi) kâfirlere imanları fayda vermez, (onları öldürülmekten kurtarmaz) onlara mühlet de verilmez.”

Semerkandî, bu âyetleri bu şekilde tefsir etmektedir. Diğer taraftan Secde suresi Mekkî olan bir suredir. Medine'de nazil olduğu ihtilafı olan 18, 19 ve 20. âyetleridir.⁵³ Son üç âyetinin Mekkî olduğu görüşü genel kabul gören görüştür. İncelediğimiz bazı tefsir eserlerinde

⁴⁹ Birişik, Abdülhamit, *Sure*, DİA, TDV, İstanbul, 2009, XXXVII, 538-539.

⁵⁰ ez-Zerkeşi, *age.*, I, 29-32; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 119.

⁵¹ es-Secde, 32/28.

⁵² es-Secde, 32/29.

⁵³ es-Suyutî, *el-İtkan*, I, 28; ez-Zerkeşi, *age.*, I, 193.

müfessirler, bu âyetler de geçen “*Fetih*” kelimesinin kıyamet gününü ifade ettiğini ve yine bu âyetlerin Mekki olduğunu söylemektedirler.⁵⁴ İbn Kesir bu âyetlerde geçen “*Fetih*” kelimesini Mekke'nin fethi olarak kabul eden kişilerin “*Fahiş bir hataya*” düştüklerini söylemektedir.⁵⁵ Bazı hadis kitaplarında İbn Abbâs (r.a.)'tan rivâyetle, buradaki “*Fetih*” kelimesinin Bedir Gazvesine işaret ettiğine dair rivâyetler geçmektedir.⁵⁶ Bununla birlikte, bu âyetleri Mekki olarak tefsir edip bu âyetlerle ilgili nakledilen bütün nüzûl sebebi rivâyetlerini ortak bir paydada cem' eden ve hepsini bir noktada uzlaştıran müfessirler de vardır. İbn Aşûr buna güzel bir örnektir.⁵⁷

Semerkandî, ise, bu âyetlerin Mekke'nin fethi ile ilgili olduğu şeklindeki Kelbî'nin görüşünü tercih etmektedir. Nitekim Mekke'nin fethedildiği gün meydana gelen bazı olayları da örnek göstererek surenin sonuna kadar bu âyetleri birkaç yönden tefsir etmektedir.⁵⁸

2.6. Nüzûl Sebebi Rivâyetlerini Verirken Kullandığı Sığalar

Âyetlerin nüzûl sebebi verilirken kullanılan kalıplar, müfessirin nüzûl sebebi rivâyetine olan inancının kesin mi şüpheli mi olduğuna dair bilgi vermektedir. Örneğin; Müfessir bir nüzûl sebebi rivâyetini (سبب نزول هذه الآية) veya (نزلت هذه الآية في) gibi kalıpları kullanarak veriyorsa, kullanmış olduğu bu kalıptan yola çıkarak, müfessirin o rivâyete güvendiği sonucunu çıkarabiliriz.⁵⁹ Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Sonuç olarak rivâyetlerin başında ve sonunda kullanılan kalıplar, müfessirin düşüncesi hakkında fikir vermektedir. Bundan dolayı, Semerkandî'nin nüzûl sebebi rivâyetlerini verirken, rivâyetlerin başında ve sonunda kullandığı bazı kalıpları kısaca vermemizde fayda olacaktır.

⁵⁴ Alusî, Şihabeddin Seyyid Mahmud, *Rubu'l-Me'ânî*, İhyâ'u't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz., XXI, 140; er-Razî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin, *Tefsîru'l-Fabr-i Razî*, (*Mefâtibu'l-Gayb*), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1421/1981, XXV, 188-189; Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *Babru'l-Mubît*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993, VII, 200; İbn Kesîr, İmadüddin Ebû'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Müessesetü Kurtuba, Cize, 1421/2000, XI, 109; Zuhayfî, Vehbe, *Tefsîru'l-Vecîz alâ Hamîşî'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, Şam, 1416/1996, 418.

⁵⁵ İbn Kesîr, *age.*, XI, 109

⁵⁶ en-Nisâburî, Ebû Abdullah el-Hakim, *el-Müstedrek ale's-Sâhibeyn*, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1417/1997, II, 487. (3610. Hadis-i Şerif).

⁵⁷ İbn Aşûr, *age.*, XXI, 242-244.

⁵⁸ es-Semerkandî, *age.*, III, 33-34.

⁵⁹ Cerrahoğlu, *age.*, 118.

2.6.1. Rivâyetlerin Başında Kullandığı Kalıplar

Semerkindî'nin nüzûl sebebi rivayetlerinin başında kullandığı kalıpları belirli bir şekilde sınırlamamız doğru olmayacaktır. Çünkü o, bu hususta çok farklı ve çok sayıda kalıp kullanmaktadır. Bununla birlikte, kullanmış olduğu diğer kalıplara nazaran daha fazla kullandığı belli başlı kalıplar da vardır ki biz bunları tefsîrinin birçok yerinde görmekteyiz. En çok kullandığı bazı kalıplar şunlardır:

1. Bu âyetin sebab-i nüzûlü şudur: سبب نزول هذه الآية⁶⁰
2. Bu âyet şu konu veya kişi hakkında indi: نزلت هذه الآية في⁶¹
3. Bu âyet nazil olunca şöyle oldu... sonra şu âyet nazil oldu: فنزلت⁶² لما نزلت هذه الآية ... هذه الآية
4. (Şu olay, kişi vs. hakkında) nazil oldu: ... نزلت في⁶³
5. Bazıları âyetin nüzûlünün başka bir sebebi vardır demiştir: وقال بعضهم لنزول الآية سبب آخر⁶⁴

2.6.2. Rivâyetlerin Sonunda Kullandığı Kalıplar

Semerkindî'nin nüzûl sebebi rivayetlerinin sonunda kullandığı kalıpları da belirli bir şekilde sınırlamamız doğru olmayacaktır. O, rivayetlerin sonunda da çok farklı ve çok sayıda kalıp kullanmaktadır. Rivayetlerin sonunda kullanmış olduğu kalıpların çeşitliliği, rivayetlerin başında kullanmış olduğu kalıplardan çok daha fazladır. En çok kullandığı bazı kalıplar şunlardır:

1. Allah Teâlâ inzal buyurdu: فأنزل الله تعالى⁶⁵
2. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu: ... فنزلت هذه الآية ...⁶⁶
3. Allah Teâlâ haber verdi: ... فأخبر الله تعالى ...⁶⁷
4. Allah Teâlâ nehyederek şöyle dedi: فقال الله تعالى عن ذلك فقال⁶⁸
5. Bu âyet nazil oluncaya kadar: ... حتى نزلت هذه الآية....⁶⁹

⁶⁰ es-Semerkindî, *age.*, I, 185-186, 252-253.

⁶¹ es-Semerkindî, *age.*, I, 155, 180-181.

⁶² es-Semerkindî, *age.*, I, 183-184.

⁶³ es-Semerkindî, *age.*, I, 171, III, 336.

⁶⁴ es-Semerkindî, *age.*, I, 150-151, 152.

⁶⁵ es-Semerkindî, *age.*, I, 584, III, 148.

⁶⁶ es-Semerkindî, *age.*, I, 152-153, 231.

⁶⁷ es-Semerkindî, *age.*, I, 116, 145.

⁶⁸ es-Semerkindî, *age.*, I, 175, 258.

3. Semerkandî'nin Esbâb-ı Nüzûl Metodu Üzerine Bir Değerlendirme

Bu başlık altında Semerkandî'nin esbab-ı nüzûl noktasında tefsîrinde izlemiş olduğu metodu genel bir değerlendirmeye tabi tutacağız. Bu değerlendirmeyi yaparken Esbab-ı Nüzûl ilmini bilmenin sağladığı faydalar çerçevesinde hareket etmeye çalışacağız. Böylelikle müellifimizin esbab-ı nüzûl rivayetlerini kullanma noktasında, bu faydaları ne ölçüde sağladığını ve hangi noktalarda eksik kaldığını ortaya çıkarmaya çalışacağız. Öncelikle Semerkandî'nin tefsirinde olumlu olarak değerlendirilebilecek noktalara temas edip, daha sonra eksik bıraktığını düşündüğümüz diğer hususları, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendireceğiz.

3.1. Olumlu Yönden

3.1.1. Nüzûl Sebebi Rivâyetlerini Sened Zikrederek Vermesi

Senede, isnâd ve tarik (yol) da denir. Hadisteki sened, hadis metninin kaynağa olan nispetini ispatlar. Sözelimi merfû bir hadis mevzubahis ise, o sözün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e olan nispetini garantiler, mevkûf bir hadis mevzubahis ise, sahabeye olan nispetini garantiler. Bir başka deyişle sened, bir sözün veya rivâyetin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ait olduğuna dair olan iddiamızı ispat eden yegâne delildir. Senedsiz bir sözü "*hadîs*" diye ileri sürmek mümkün değildir. Bir hadis esas itibariyle metni yani, metinde ifâde ettiği mâna ve mefhum, ihtiva ettiği ahkâm sebebiyle kıymet taşır. Hadîsten esas maksat bu ahkâmdır. Ancak unutmamak gerekir ki, muhaddisler açısından hadisin sened kısmı en az metin kısmı kadar değerlidir. Hatta senedin ehemmiyeti metinden önce gelir. Metni "*hadîs*" yapan, yani peygamber sözü yapan, o hususta müteakip İslâm nesillerine kanaat veren, senedir. Hadîste sened olmasaydı, hadis olmaktan çıkar, sıradan bir söz olurdu.⁷⁰

Nüzûl sebebi rivayetlerinden gereken faydanın temin edilebilmesi için bu rivayetlerin sahih olması gerekir. Rivayetlerin sahih sayılabilmesi için ise sağlam bir senede sahip olmaları gerekir. Dolayısıyla,

⁶⁹ es-Semerkandî, *age.*, III, 38.

⁷⁰ Küçük, Raşit, *İsnad*, DİA, TDV, İstanbul, 2001, XXIII, 154-158; Kandemir, M. Yaşar, *Hadis*, DİA, TDV, İstanbul, 1997, XV, 27-28.

sahih olup-olmaması bir yana, senedsiz bir haberin değeri her zaman tartışmalıdır. Bu açıdan bakıldığı zaman Semerkandî'nin tefsirinde olumlu olarak değerlendirilebilecek hususlardan birisi, hiç şüphesiz nüzûl sebebi rivayetlerinin sened zinciriyle birlikte verilmesidir. Senedsiz naklettiği rivayetlere nazaran senedle naklettiği rivayetler daha az olsa da, bu sayı azımsanmayacak kadar çoktur ve bu durum olumlu bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Semerkandî, Bakara suresinin “Sana hürmetli ayı ve bu ayda savaşmanın bükümünü sorarlar. De ki: “O ayda savaşmak büyük bir günahdır. Fakat insanları Allah yolundan engellemek, Allah’ı inkâr etmek, Mescid-i Haram’ı ziyareti yasaklamak, o Mescid’in cemaatini yani Müslümanları oradan çıkarmak ise, Allah nazârında daha büyük günahdır”⁷¹ âyetinin tefsirini yaparken önce kaynak belirtmeden bir sebab-i nüzûlden bahseder. Sonra Zeccâc’ın ve Kutbî’nin âyet ile ilgili görüşlerini verir. Daha sonra da âyeti diğer yönleriyle tefsir eder ve ikinci bir sebab-i nüzûl rivâyetini senedini zikrederek verir.

Bu rivayet şöyledir: “el-Fakih⁷² şöyle dedi: İbrahim Muhammed b. Saîd’den, O da Ebû Cafer et-Tahâvî’den, O da İbrahim b. Davud’dan, O da Makdam’dan, O da Mu’temir b. Süleyman’dan, O da babasından, O da Hadramî’den, O da Ebî Suvâr’dan, O da Cündüb b. Abdullah’tan rivayet ettiğine göre: Rasûlullah (s.a.v.), Abdullah b. Cahş’ın komutasında öncü bir birliği, Müşriklerin ne gibi hazırlıklar yaptığını öğrenmek için gönderdi. Ona bir mektup yazıp verdi ve “Şu yere varmadan önce mektubu açma ve sefer hususunda arkadaşlarını zorlama” diye emretti. Abdullah b. Cahş Hz. Peygamber (s.a.v.)’in dediği yere geldi ve mektubu açıp okudu ve “*inna lillah ve inna ileyhi raciun*” dedi. (Bu sözle, Allah’a ve peygamberine itaat edeceğini vurgulamış olmaktadır). İki kişi döndü diğerleri orada kaldılar. İbn Hadrami adındaki bir müşrik ile karşılaştılar, haram aylardan olan Recep ayına girdiklerini bilmeden onu öldürdüler. Bunun üzerine müşrikler “Muhammed onları haram ayda öldürdü” demeye başladılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ “Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar...” âyetini indirdi.”⁷³

Görüldüğü üzere Semerkandî, bahsi geçen âyetin nazil olmasına

⁷¹ el-Bakara, 2/217.

⁷² es-Semerkandî “el-Fakih” ile kendisini kastetmektedir.

⁷³ es-Semerkandî, *age.*, I, 202.

sebepl olan olayı uzunca bir senedle birlikte vermiştir. Burada senedin zikredilmiş olması, meselenin sıhhatini araştırmak isteyenler için son derece önemlidir.

3.1.2. Nüzûl Sebebi Rivayetlerinin Sıhhatine İlişkin Bilgi Vermesi

Semerkandî'nin tefsîrinde kullandığı metodun olumlu taraflarından birisi de naklettiği rivayetlerin güvenilir olup olmadığına dair bazı açıklayıcı bilgiler vermesidir. Nakledilen bir haberin sahih olması demek, o haberin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e aidiyetinin kesin olması demektir. Dolayısıyla bir eserde sahih haberlerin var olması, o eserin kıymetini arttıran bir husustur. Ayrıca rivayetlerin sahih olup olmadığına dair bilgi vermek, okuyucunun doğru bilgilendirilmesi açısından önemli bir husustur.

Semerkandî, nüzûl sebebi rivayetlerini verirken sened, metin, ravi veya tarihi olaylara uygunluk gibi bazı yönlerden rivayetin sahih ya da zayıf olduğuna dair bilgiler de sunmaktadır. Örneğin Sad Süresinin “İşte tutmuş bunca ilahı bir tek ilah yapmış! Bu gerçekten şaşılacak, çok tubaf bir şey! Dediler” mealindeki 5. âyetinin tefsîrini yaparken bu âyetin nüzûl sebebine ilişkin olarak naklettiği haberin senedinin sika olduğunu belirtmektedir. Bu haberi şöyle nakletmektedir: “Fakîh Ebu'l-Leyl es-Semerkandî şöyle dedi: Said b. Cübeyr tarikiyle sika (sağlam) bir senedle bize gelen habere göre İbn Abbâs şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcası Ebu Talib hastalandığında Mekkeli müşriklerden ileri gelen bir gurup Ebu Talib'e gelip şöyle dediler: “Ey Eba Talip! Yeğenin ilahlarımıza sövüyor, ileri geri sözler söylüyor, onu bu işten vazgeçir.” Ebû Talib, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i çağırarak için yan başında olan birini gönderdi. Giden adamın yeri boş kalınca Ebû Cehil, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gelip o boş yere, yani amcasının yanına oturmasından endişe ederek gidip oraya oturdu. Hz. Peygamber (s.a.v.) gelince kapının yanından başka oturacak bir yer bulamadı. Hz. Peygamber (s.a.v.) geldiğinde Ebû Talib “Ey yeğenim! Kavmin senden şikâyetçidir, onların ilahlarına sövdüğünü, ileri geri konuştuğunu söylüyorlar” diye ona hitap etti. Hz. Peygamber (s.a.v.), “Ey amcacığım! Ben onları, bütün Arapları kendilerine tabi kılacak ve diğer milletleri de onlara cizye verir hale getirecek bir “Söze” davet ediyorum sadece” dedi. Oradakiler “O hangi sözdür” diye sordular, Hz. Peygamber

(s.a.v.) “Allah’tan başka ilah yoktur, sözüdür. (Kelime-i Tevhid’dir)” deyince, Müşrikler öfkelenerek ve elbiselerini toplayarak kalktılar ve şöyle dediler “*İşte tutmuş bunca ilahı bir tek ilah yapmış! Bu gerçekten şaşılacak, çok tuhaf bir şey!*” (Allah Teâlâ bu ayeti onların sözlerine atfen inzal buyurmuştur.)”

Görüldüğü gibi Semerkandî, nakletmiş olduğu bu haberin, sika bir senedle kendilerine ulaştığına dair sarih bir malumat vermektedir.

3.1.3. *Umuma Hitap Eden Âyet Lafızlarını Gerektiğinde Tahsis Etmesi*

Semerkandî’nin tefsirinde olumlu olarak değerlendirilmesi gereken hususlardan birisi de umuma hitap eden lafızları tahsis etmesidir. Bakara suresinin “*Şüphesiz Kâfirleri ister uyar ister uyarma onlar için biridir, imana gelmezler*”⁷⁴ ayetini örnek olarak verebiliriz. Bu âyetin anlamı, bütün kâfirleri kapsamına alan bir mahiyet arz etmektedir. Semerkandî, âyeti bazı yönlerden tefsir edip kıraat farklılıklarına da değindikten sonra âyetle ilgili birkaç nüzül sebebi nakletmektedir. Daha sonra da âyetin kapsamını bütün kâfirlere değil de belli başlı bazı kâfirlere tahsis etmektedir. Naklettiği nüzül sebepleri şunlardır:

a) Birincisi: “Mukâtil b. Süleyman şöyle dedi: Bu âyet Kureyşli müşriklerden Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia ve Ebû Cehil gibi bazıları hakkında nazil oldu.”

b.) İkincisi: “Kelbî şöyle dedi: Bu âyet, Yahudi reislerinden Ka’b b. Eşref, Hayy b. Ahtab ve Ebû Yasir b. Ahtab hakkında nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelip " المص ve الم " gibi müteşabih âyetlerden sorup çıktılarında bu âyet nazil oldu.” Semerkandî: “*Onların kâfir olduğu bilindiği halde, İslam’a davet etmenin ne anlamı vardır?*” şeklinde sorulması muhtemel bir soruya şöyle cevap vermektedir: “Şüphesiz âyet hususîdir, umumi değildir. Kastedilen bütün kâfirler değil, küfür üzere oldukları kesin olan bazı kâfirlerdir.”⁷⁵

3.1.4. *Hususî Olan Ayet Lafızlarını Gerektiğinde Tamim Etmesi*

Semerkandî’nin nüzül sebebi rivâyetlerini verirken kullandığı yöntemlerden birisi de nüzül sebebinin hususîliğine rağmen âyetin hük-

⁷⁴ el-Bakara, 2/6.

⁷⁵ es-Semerkandî, *age.*, I, 91-92

münü umuma teşmil etmesidir. Bu hususa özenle riayet eder. Bakara suresinin “*Mallarımı gece ve gündüz, gizli ve âşikâr olarak bayra harcayanlar var ya! İşte onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur ve onlar asla üzülmeceklerdir*”⁷⁶ âyeti buna örnek olarak verilebilir. Semerkandî, bu âyetin nüzûl sebebini, şöyle vermektedir: “Mukâtil ve Kelbî şöyle dediler: Bu âyet Ali b. Ebî Talib (r.a.) hakkında nazil oldu. Dört dirhemden başka parası yoktu. Müminleri sadakaya teşvik eden âyetler nazil olduğu zaman, bir dirhem gece, bir dirhem gündüz, bir dirhem gizli ve bir dirhem de aleni olarak bütün parasını tasadduk etti. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”

Semerkandî, âyet ile ilgili nüzûl sebebini verdikten sonra, âyetin hükmünün umumi olduğunu şöyle beyan etmektedir; “Bu hissenin her zaman ve her durumda sadaka veren bütün insanlar için olduğu söylenmiştir. Bu özellikte olan herkes bu sevaba nail olacaktır.”⁷⁷

3.1.5. Her Ayet İçin Nüzûl Sebebi Aramaması

Semerkandî, tefsîrinde birçok ayet için nüzûl sebebi rivayeti zikretmektedir. Nüzûl sebebini verdiği ayetlerin sayısı 950 civarındadır. Semerkandî'nin her âyet için nüzûl sebebi nakletmediğini çok bariz bir şekilde görmekteyiz. Dolayısıyla Semerkandî'nin her âyetin mutlaka bir nüzûl sebebi olduğuna dair bir düşünce içinde olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunu da onun için olumlu bir durum olarak değerlendiriyoruz.

Semerkandî: Fatiha, İbrahim (bir ayet hariç), Sebe, Fatır, Tûr, Vakıa, Hakka, Nuh, İnfîtâr, İnşikâk, Tarık, Beled, Tîn, Beyyine, Zilzâl ve Kari'a sûrelerinin âyetleri için herhangi bir nüzûl sebebi rivayeti vermemiştir.

3.2. Olumsuz Yönden

Semerkandî'nin tefsîrinde olumsuz olarak sayılabilecek hususlar genel olarak; Yararlandığı bazı kaynakların zayıflıkla itham edilmesi, bazı sebeb-i nüzûl rivayetlerinin senedsiz olması, rivayetlerin kaynağını belirtmemesi, rivayetlerin sıhhatine ilişkin açıklamalarda bulunmaması şeklinde özetlenebilir.

⁷⁶ el-Bakara, 2/274.

⁷⁷ es-Semerkandî, *age.*, I, 234.

3.2.1. Rivayetleri Zayıflıkla İtham Edilen Kaynaklardan Alması

es-Semerkindî'nin kaynakları içinde üç isim zayıflıkla itham edilmektedir; Muhammed b. Saib el-Kelbî, İmam-ı Süddî ve Ebû Salih.

Muhammed b. Saib el-Kelbî'den yapılan rivâyetler bazı kaynaklarda zayıf ve güvenilirmez olarak gösterilmekte,⁷⁸ benzer eleştiriler Ebû Sâlih ve Muhammed b. Mervan es-Süddî için de yapılmakta, hatta bu üç isim yani Ebû Sâlih, İmam-ı Süddî ve Kelbî, bazı eserlerde yalan silsilesi olarak zikredilmektedir.⁷⁹ Bu durum Semerkandî'nin tefsirinde izlenmiş olduğu genel metodun değerlendirilmesi açısından olumsuz bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. En'am suresinin "*Allahın azabından sakıman muttakilere, iman etmeyenlerin besabından dolayı bir sorumluluk yoktur. Fakat ubdelerine düşen, belki onlar da inanıp küfürden ve cehennemden sakınırlar diye, bir nasibhatten ibarettir*"⁸⁰ âyetinin nüzûl sebebi olarak verilen rivayeti bu duruma örnek olarak verebiliriz.

Semerkindî, bu âyeti tefsir ettikten sonra nüzûl sebebini bir önceki 68. âyetle bağlantılı olarak Kelbî'den rivâyetle şöyle vermektedir; "Kelbî şöyle dedi: (En'am suresinin 68. âyetinde, müşriklerin Kur'an'la alay ettikleri zaman Müslümanların onların yanından kalkıp gitmeleri emredilince) sahabeler şöyle dediler: "Ya Rasûlullah! Müşriklerin Kur'an'la her alay edişlerinde kalkıp gidersek Mescid-i Haram'da oturacak yer bulamayız." Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."⁸¹

3.2.2. Rivâyetleri Sened Zikretmeden Vermesi

Semerkindî'nin sebebi nüzûl rivâyetlerini verirken sened zinciri kullandığını fakat çoğunlukla da sened zinciri kullanmadan rivâyetleri naklettiğini müşahede etmekteyiz. Bu husus Semerkandî ve tefsiri hakkında bilgi veren bazı eserlerde de eleştirilmektedir.⁸² Rivayetleri senedli olarak vermesi onun için olumlu bir husus olduğu gibi, senedsiz vermesi de olumsuz bir durum olarak değerlendirilmelidir. Hucurat suresinin "*Ey iman edenler: Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah'ın ve*

⁷⁸ ez-Zehebî, *age.*, I, 162; Komisyon, *el-Cami fi'l-Cerb ve't-Ta'dil*, Alemlü'l-Kutub, Beyrut, 1412/1992, III, 12, (Seyyid Ebû'l-Muati en-Nuri, İbrahim Muhammed en-Nuri, Ahmed Abdurrezzak, İbrahim Zamili, Mahmud Muhammed es-Sa'idi)

⁷⁹ İbn Aşur, *age.*, I, 15.

⁸⁰ el-En'am, 6/69.

⁸¹ es-Semerkindî, *age.*, I, 493.

⁸² ez-Zehebî, *age.*, I, 162.

*Resulü'nün önüne geçmeyin. Allaha karşı gelmekten sakının. Allah her şeyi hakkıyla işitir ve görür*⁸³ ayeti buna örnek olarak verilebilir. Semerkandî, bu âyetin nüzûl sebebi olarak Hasan-ı Basri, Mesruk ve Mukâtil b. Süleyman'dan olmak üzere üç nüzûl sebebi rivâyetini vermektedir. Üç rivâyetin üçünü de sened zikretmeden doğrudan işitmiş gibi vermektedir. Hasan-ı Basri'den naklettiği rivâyeti şu şekilde vermektedir; “Hasan şöyle dedi: Bir Kurban bayramı günü bir gurup Müslüman Hz. Peygamber (s.a.v.) henüz bayram namazını kılmadan önce kurbanlarını kestiler. Hz. Peygamber bir daha kurban kesmelerini emretti. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”⁸⁴

Semerkandî, bu âyetin sebab-i nüzûlünü verirken herhangi bir sened zinciri zikretmeden doğrudan doğruya sanki Hasan-ı Basri'den işitmiş gibi (وقال الحسن) demektedir. Hâlbuki Hasan-ı Basri Semerkandî'den neredeyse üç asır önce Hicrî 110. senede vefat etmiştir.⁸⁵

3.2.3. Rivâyetleri Râvi ve Kaynak Belirtmeden Vermesi

Semerkandî, nüzûl sebebi rivâyetlerini bazen râvi ve kaynak belirtmeden nakletmektedir. Bu da onun için olumsuz bir husus olarak değerlendirilebilir. Bunu yaparken en çok kullandığı kalıplar şunlardır: Bazen “Bazıları şöyle dedi” diyerek,⁸⁶ bazen “Denildi ki” diyerek⁸⁷ ve bazen de sebab-i nüzûl rivâyetlerini doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v.)’den nakletmektedir.⁸⁸

Şüphesiz bu şekilde aktarılan rivâyetlerin her zaman için sorgulanacağı ve bunlara şüphe ile bakılacağı aşikârdır.

3.2.4. Farklı Sebepler Arasında Tercihle Bulunmaması ve Rivâyetlerin Sıbbatine Dair Açıklama Yapmaması

Semerkandî, ekseriyetle, bir âyet için birden fazla nüzûl sebebi rivâyeti vermektedir. Bununla birlikte, bu rivâyetlerden birini diğerine tercih edip etmeme noktasındaki yaklaşımı, tercihini belirtmeme yönündedir. Ayrıca birçok yerde, vermiş olduğu rivâyetlerin hangisinin

⁸³ el-Hucurat, 49/1.

⁸⁴ es-Semerkandî, *age.*, III, 260.

⁸⁵ ez-Zehabî, *age.*, I, 93.

⁸⁶ es-Semerkandî, *age.*, I, 102, III, 264.

⁸⁷ es-Semerkandî, *age.*, I, 139.

⁸⁸ es-Semerkandî, *age.*, I, 233, 545.

daha sahih veya daha zayıf olduğuna dair herhangi bir açıklama da yapmamaktadır. Bu hususları Semerkandî'nin takip etmiş olduğu metot açısından olumsuz noktalar olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bakara suresinin “*Ey iman edenler! Hepiniz toptan barış ve selamete girin de Şeytan'ın adımlarının peşinden gitmeyin. Çünkü o sizin aranızı açan belli bir düşmandır*”⁸⁹ ayetini buna örnek olarak verebiliriz. Semerkandî, bu âyetin nüzûl sebebi olarak İbn Abbâs ve Mukâtil b. Süleyman'dan olmak üzere iki rivâyet vermektedir:

a) Birincisi: “İbn Abbâs şöyle dedi: Bu âyet Ehl-i Kitaptan Müslüman olanlar hakkında nazil oldu. Cumartesi gününe hürmet edip, develerin etlerini yemeyi haram sayıyorlardı.”

b) İkincisi: “Mukâtil b. Süleyman şöyle dedi: Abdullah b. Selam ve Arkadaşları, namazda Tevrat'ın âyetlerini okumak için ve bazı hükümlerini de günlük hayatta tatbik etmek için Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin istediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”

Semerkandî, bu rivâyetler hakkında her hangi bir tercih belirtmemektedir. Yine bu rivâyetlerin sıhhat derecesine dair bir açıklama da yapmamaktadır. Sadece âyetin manasından çıkabilecek itikadi ve fıkhi bazı hükümlerden kısaca bahsedip diğer âyetin tefsirine geçmektedir.⁹⁰

Sonuç

Kur'ân'ın doğru bir şekilde tefsir edilmesi noktasında, diğer Kur'ân İlimleri gibi esbab-ı nüzûl ilminin de son derece önemli olduğu pek çok âlim tarafından önemle vurgulanmıştır. Kur'ân'ı tefsir eden kişinin bu konuya bigâne kalamayacağı aşikârdır. Bu çerçeveden baktığımız zaman Semerkandî'nin, tefsirinde esbab-ı nüzûl ilmini etkin bir şekilde kullandığını görmekteyiz. Bununla birlikte eksik kalan bazı yönlerinin olduğunu da söyleyebiliriz.

Semerkandî'nin esbâb-ı nüzûl rivâyetlerini aldığı kaynaklar oldukça fazladır. Bu rivâyetleri kullanma biçimi de çeşitlidir. Semerkandî rivâyetleri bazen senedini zikrederek bazen de senedsiz olarak nak-

⁸⁹ el-Bakara, 2/208.

⁹⁰ es-Semerkandî, *age.*, I, 197.

letmektedir. Keza herhangi bir kaynak zikretmeden naklettiği nüzûl sebebi rivâyetlerinin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. O, her âyet için bir nüzûl sebebi aramamaktadır. Nüzûl sebebi vermeden tefsir ettiği âyetlerin sayısı da oldukça fazladır, hatta nüzûl sebebini belirttiği âyetlerden çok daha fazla olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Semerkandî'nin eserinde takip ettiği nüzûl sebebi ile ilgili yöntemlerden birisi de birden fazla âyet için bir nüzûl sebebi nakletmesidir. Bu âyetler aynı surede olabildiği gibi farklı surelerde de olabilmektedir.

Semerkandî'nin tefsirinde, diğer Kur'ân ilimleri açısından olduğu gibi nüzûl sebebi açısından da birçok önemli hususiyet bir arada mezc olmuş bir şekilde bulunmaktadır. Semerkandî'nin istifade ettiği kaynakların çokluğu, rivâyetlerin çeşitliliği ve bunları ele alırken Semerkandî'nin serbest yaklaşımı, sade ve kısa bir anlatım kullanması, esbâb-ı nüzûl açısından kullanılan metodun en temel niteliğidir.

Kaynaklar

- el-'Ak, Halid Abdurrahman, *Usulu't-Tefsîr ve Kava'idubû*, Beyrut, 1406/1986.
- Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul, 1993.
- Akay, Ali, *Kur'an'ın Nüzûl Sürecinde Nifak ve Münafıklar*, İstanbul, 2008.
- Alqudah, Zaher, *Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin en-Nevâzil Adlı Eserindeki 'Kitâbu'l-Hiyel' Bölümünün Edisyon Kritiği*, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2010.
- Alûsî, Şihabeddin Seyyid Mahmud, *Rûbu'l-Me'âni*, İhyâu't-Turâs'i-l Arabî, Beyrut, tsz.
- Askalânî, İbn Hacer Ebu'l-Fadl Şihabeddin, *Tebzîbu't-Tebzîb*, Müessesetü'r-Risâle, yr. y. 1416/1995.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sabîb (Şerhü'l-Kirmânî)*, Beyrut, 1401/1981.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Ankara, 2008
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Tarihi*, Ankara, 2009
- Demirci, Muhsin, *Esbâb-ı Nüzûl, DİA*, İstanbul, 1995.
- Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul, 2006.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Beyrut, 1418/1997.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf Endelusi, *Babr'u-l Mubît*, Beyrut, 1413/1993.
- Ebû Şühbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Medbal li-Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerim*, Riyad, 1407/1987.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, Medine, 1417/1997.
- Hamevî, Şihabüddin Yakut, *Mu'cemu'l-Büldân*, Beyrut, 1977.
- İbn Aşûr, Muhammed Tahir, *et-Tabrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, 1984.
- İbn Esîr, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed eş-Şeybanî, *el-Kamil fî-t-Tarih*, Beyrut, 1407/1987.
- İbn Kesîr, İmadüddin Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsîr'u-l Kur'ân-i-l Azim*, Cize, 1421/2000.
- el-İsfehânî, Huseyn b. Muhammed, *Mufredât fî Garib'il-Kur'ân*, Dimaşk-Beyrut, 1412/1992.
- Koç, Turan, "Kur'ân Dili Açısından Söz Anlam İlişkisi, Kur'ân ve Dil", *Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, Van, 2001.
- Müslim, İbn Haccâc el-Küşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîb*, (es-Suyuti, Celaleddin Abdurrahman, *Dibâce alâ Sâhib'i Müslim b. Haccac*), Hibr, 1416/1996.
- En-Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali el-Hüseynî, *Sîretü'n-Nebevî*, Cidde, 1410-1409/1989.
- er-Razî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddîn, *Tefsîru'l-Fabr-i Razî (Mefâtihu'l-Gayb)*, Beyrut, 1421/1981.
- es-Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed, *Tefsîru's-Semerkindî*, Beyrut, 1427/2006.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, İstanbul, 1994.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Tarihsellik ve Esbâb-ı Nüzûl*, İstanbul, 1996
- Subhi es-Sâlih, *Kur'ân İlimleri* (çev: M. Said Şimşek), Konya, tsz.
- es-Suyutî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1427/2006.
- es-Suyutî, Celaleddin Abdurrahman, *Durru'l-Mensûr fî-t-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Kahire, 1424/2003.

- Yakup, Tahir Muhammed b. Muhammed, *Esbâbu'l-Hata fî't-Tefsîr*, Riyad, 1425/2004.
- Yazıcı, İshak, Ebu'l-Leys es-Semerkândî, *DİA*, İstanbul, 2009.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul, 1998.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul, 1983.
- ez-Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddîn Muhammed, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Beyrut, tsz.
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessîrûn*, Kahire, 1421/2000.
- ez-Zerkanî, Muhammed Abdulazim, *Menâbilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1415/1995.
- ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burbân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1276/1957.